

KRAJOBRAZ PO MISTRZOSTWACH EUROPY 2012

BRONISŁAW SITEK

CRIMEN DE VI
THE EVOLUTION OF LEGAL INSTRUMENTS TO GUARANTEE
PUBLIC ORDER IN ROMAN REPUBLIC

CRIMEN DE VI
EWOLUCJA INSTRUMENTÓW PRAWNYCH GWARANTUJĄCYCH
PORZĄDEK PUBLICZNY W RZYMIE REPUBLIKAŃSKIM

Prof. zw. dr hab. Bronisław Sitek

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide De Gasperi w Józefowie
bronislaw.sitek@gmail.com

ABSTRACTS

Public order became significant at the end of the period of the Roman Republic. Ongoing civil wars, all kinds of formal and informal gathering, as well as organized crime led to growing problems of public order. In this social context, Roman legislator issued several laws containing provisions against the use of force in public places, including the use of offensive weapons (*telum*) or resistant (*arma*). The beginning of this series include *lex Calpurnia* (149 BC). The most important of these laws was the *lex Iulia de vi publica*. The subject of legal protection was public order. The Act provided penalties and countertypes. Violence and using weapon were described as *crimen de vi*. In the second century BC, permanent tribunal (*quaestio*) has been appointed entitled to settle cases of unlawful use of force.

Porządek publiczny stał się wartością w okresie końca republiki rzymskiej. Toczące się wojny domowe, wszelkiego rodzaju zgromadzenia formalne i nieformalne, a także narastająca przestępczość zorganizowana powodowały zaburzenia porządku publicznego. W tym kontekście społecznym rzymski ustawodawca wydał kilka ustaw zawierających przepisy przeciwko stosowaniu siły w miejscach publicznych, w tym z użyciem broni zaczepnej (*telum*) czy odpornej (*arma*). Za początek tej serii ustaw należy zaliczyć *lex Calpurnia* (149 przed Chr.). Najważniejszym jednak z tych aktów prawnych była *lex Iulia de vi publica*. Przedmiotem ochrony prawnej był porządek publiczny. W ustawie zostały przewidziane sankcje karne oraz kontratytypy. Przystępstwo użycia przemocy oraz broni było określane

jako *crimen de vi*. Już w II w. przed Chr. został powołany stały trybunał (*quaestio*) uprawniony do rozstrzygania przypadków bezprawnego użycia siły.

KEY WORDS:

Roman law, lex Iulia de vi publica, violence, weapons, public order.

prawo rzymskie, lex Iulia de vi publica, przemoc, broń, porządek publiczny.

WPROWADZENIE

Antyczny świat, zwłaszcza starożytnego Rzymu, współcześnie spostrzegany jest najczęściej poprzez pryzmat amerykańskich filmów, takich jak *Rzym*, *Spartakus* czy *Gladiator*. Jawi się on pełen przemocy, gwałtu czy rozlewu krwi. Nierzadko taki obraz reżyserzy przenoszą z literatury zachowanej od czasów rzymskich, przykładem może być opis żywota cesarza Klaudiusza sporządzony przez Swetoniusza, *divi Claudii* 15 Już na początku niniejszego opracowania należy powiedzieć, że przekaz historyczny, a zwłaszcza kronikarski, koncentruje się głównie na wydarzeniach ekstremalnych, które wzbudzają zainteresowanie potencjalnego czytelnika. Podobne zresztą mechanizmy rządzą współczesnymi środkami przekazu, które dostrzegają wyłącznie sensacyjne newsy. Normalność pozostaje niezauważalna.

W rzeczy samej, należy przyjąć, że świat antyczny, zwłaszcza rzymski, przez długi okres był światem dobrze zarządzonym i jak na owe czasy, stosunkowo bezpiecznym wewnątrz i zewnątrz. Oznacza to, że normalność zajmowała większą część przestrzeni życia prywatnego i publicznego. Dla przedmiotu niniejszego opracowania znaczenie posiada zasadniczo bezpieczeństwo wewnętrzne, które mogło być zagrożone poprzez zakłócanie legalnych zgromadzeń, zwoływanie nielegalnych zbiegowisk, organizację zorganizowanych grupy przestępczych oraz nielegalnego posiadania broni lub uzbrojenia. Znane są przypadki grup zajmujących się plądrowaniem domów, zwłaszcza położonych poza miastami (Sitek 2005, s. 5–28)

Przekaz historyczny wskazuje na to, że w historii starożytnego Rzymu miały miejsce różnego rodzaju zamieszki społeczne powiązane z zgromadzeniami politycznymi (w republikańskim Rzymie (510–27 przed Chr.) funkcjonowały zgromadzenia ludowe *comitia* i plebejskie *consilia plebis* oba typy zgromadzeń pełniły funkcje m.in. ustawodawcze oraz wyborcze.), zgromadzeniami religijnymi (np. pogrzeby lub obchody świąt de-

dykowanych poszczególnym bóstwom) z okazji świąt religijnych organizowano procesje, posiłki publiczne oraz igrzyska. (Zob. Scheid, 1997, s. 70 i nast.), zgromadzeniami kulturalnymi (np. pokazy walk, występy artystyczne)- w antycznym Rzymie często organizowano pokazy walk, m.in. gladiatorskich, wystawiano sztuki, organizowano wyścigi konne. Każde większe miasto miało swój amfiteatr. Wiele z nich zachowało się w Italii, dzisiejszej Turcji czy w Północnej Afryce. Najśłynniejsze obiekty tego typu zachowane w jakieś części do naszych czasów to Koloseum (amfiteatr) oraz *Circus Maximus* w Rzymie. Ten ostatni obiekt był w stanie pomieścić jednorazowo nawet do 240 tysięcy widzów.) zdarzeniami losowymi takimi jak np. pożary czy katastrofy będące okazją do zbiegowiska). (Sitek, 2007, s. 273–288; MacCormack, 1972, s. 382)

Zgromadzenia bowiem były okazją do wywołania niepokojów społecznych godzących w porządek publiczny. Wichrzyciele niejednokrotnie na takie spotkania przychodzili uzbrojeni.

Różnorodność zgromadzeń, formalnych i nieformalnych, w tym nielegalnych, ma miejsce również i w czasach nam współczesnych, jak chociażby wiece polityczne (marsze niepodległościowe w Warszawie 11 listopada), zgromadzenia o charakterze religijnym (procesje czy wizyty papieża), wydarzenia sportowe, w tym zorganizowane w Polsce Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej – EURO 2012. Takie zgromadzenia są okazją do podejmowania działań przez grupy o charakterze przestępczym, w tym takie, które dokonują napadów z rabunkiem z bronią. Można zatem powiedzieć, że wszelkie zgromadzenia, zarówno te w antycznym Rzymie, jak i współcześnie, były i są okazją do wszelkiego rodzaju działań niezgodnych z prawem, w tym stosowania przemocy z użyciem broni, celem których jest zakłócenie spokojnego przebiegu tych zgromadzeń.

W tym kontekście rodzi się problem dotyczący stworzenia lub istnienia prawnych instrumentów służących do ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. Potrzebę stworzenia takich instrumentów dostrzegali już antyczni Rzymianie. Najśłynniejszym pomnikiem normatywnym w tym zakresie jest *lex Iulia de vi publica*, której regulacje będą stanowiły podstawowy materiał do rozważań o porządku publicznym.

Przestępstwa bezprawnego stosowania przemocy z użyciem broni określano mianem *crimen de vi*. Przestępstwo to obejmowało takie przypadki jak: organizacja nielegalnych zebrań, uniemożliwienie wypełniania czynności związanych z funkcjami publicznymi urzędników - Cic. *Pro Coel.* 29,70: *qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint...*

zajmowanie przestrzeni publicznej przy użyciu siły Cic. Ad Att. 2,24: *qui loca occupaverint et cum telo fuissent...*, burzenie domów Cic. *De har. resp.* 8,15.. W ustawie tej wprowadzono również zakaz zasiedzenia rzeczy, które posiadanie zostało nabyte siłą – *res vi possessae* (G. 2,45) Kazusy te zostaną omówione w drugiej części niniejszego opracowania.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PODSTAW PRAWNYCH PENALIZUJĄCYCH STOSOWANIA PRZEMOCY

Początki uregulowań normatywnych w zakresie penalizacji przypadków nielegalnego użycia przemocy należy widzieć w perspektywie rozwoju rzymskiego prawa karnego. Najstarsze ślady penalizacji stosowania siły znajdują się w ustawie XII tab. W tab. VIII,3 (Birks, 1969, s. 163–208) jest mowa o bezprawnym złamaniu kości (*os fractum*) oraz uszkodzeniu lub obcięciu części ciała (*membrum ruptum*) przy użyciu siły lub jakiegoś narzędzia (M. i J. Zabłoccy, 2000, s. 50.). Przewidziane kary były uzależnione od pozycji społecznej ofiary. Inna kara była przewidziana za zranienie lub zabicie człowieka wolnego, inna zaś w przypadku szkody powstałej na niewolniku. Była to norma prawna odnosząca się do stosunków społecznych panujących w niewielkiej wspólnotie społecznej opartej na gospodarce rolno-towarowej, stąd też i ta regulacja była stosunkowo nieostra (Zimmermann, 1996, s. 966)

Najstarszą formą przestępstwa przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu było *perduellio*, czyli zdrada stanu lub też bezprawny atak przy użyciu siły lub broni. Ogólnie sformułowane pojęcie tego przestępstwa obejmowało wszystkie inne liczne przypadki, w tym również bezprawne użycie broni lub siły w miejscach publicznych czy podczas zgromadzeń (Dyjakowska, 2010; Kuleczka, 1974; Bauman, 1967).

Stan uregulowań prawnych w interesującym nas obszarze znacznie się wzbogacił w ostatnich dwóch wiekach republiki. Przyjmuje się, że początkiem nowej epoki w rozwoju rzymskiego prawa karnego było wydanie *lex Caluprnia* (149 przed Chr.) i powołanie stałych trybunałów – *quaestiones*, do rozstrzygania spraw związanych z poszczególnymi typami przestępstw (Richardson, 1987, s 1-12; Scott Ferguson, 1921, s. 86-100).

Pod koniec republiki wojna domowa była okazją do zintensyfikowania działalności różnego rodzaju zorganizowanych grup przestępczych. Przyczyną wzrostu przestępczości zorganizowanej były potrzeby materialnego zaspokojenia potrzeb zawodowych legionów. W ramach wypłacanego

żołdu dowódcy legionów przydzielali żołnierzom grunty lub inne dobra materialne, w tym łupy zabrane nie tylko wrogom państwa, lecz także wrogom politycznym. W celu wywłaszczenia ich z tych gruntów stosowano instytucję proskrypcji (Proskrypcje stały się narzędziem politycznej walki w szczególności pod koniec republiki (Salerno, 1990, s. 127 i nast.)) To rozdziło liczne konflikty pomiędzy wywłaszczonymi a nowymi posiadaczami. Ci bowiem, jako byli żołnierze, często posiadali dość liczną grupę niewolników lub wyzwolenców od siebie zależnych. O tej samowoli zorganizowanych grup przestępczych (*homines armati*) wspomina niejednokrotnie Ciceron (Zob. głównie Cic. *pro Sex. Rosc.*).

Wydarzenia związane pośrednio z wojnami domowymi były przyczyną wydania serii ustaw w celu stworzenia podstaw prawnych do zwalczania aktów przemocy, których dopuszczały się zorganizowane grupy. Pierwszym z tej serii aktów prawnych była ustawa *lex Cornelia de sicariis et veneficis* oraz *de iniuriis* (81 r. przed Chr.). Na ich podstawie dyktator Sulla penalizował bezprawne pobicie, w tym przy użyciu różg lub kijów, oraz gwałtowne najście na dom – *vi domum introire* (D. 47,10,5; D. 48,2,12)

Kolejna regulacja prawna dotycząca *crimen de vi* to *lex Plautia de vi* (Kiselewich, 2004; Riggsby, 1999) Data jej wydania nie jest pewna. W literaturze przyjmuje się, że została wydana w latach 78–63 przed Chr. (Rontondi, 1912). Na jej podstawie ustanowiono nową *quaestio* (stały trybunał karny), mająca zajmować się przypadkami stosowania przemocy w związku z zamieszkami (*seditio*).

Następną ustawą była *lex Pompeia de vi* (52 r. przed Chr.). W ustawie tej zostały wprowadzone nowe dyspozycje upraszczające procedurę przed *quaestio de vi* oraz zaostrzono kary przewidziane w *lex Plautia de vi* (Cic. *Pro Mil.* 6,15 ; 26; 70)

Pod koniec republiki i na początku pryncypatu pojawiała się tendencja zmierzająca do rewizji wcześniejszych aktów normatywnych, celem wprowadzenia nowych rozwiązań. W tej perspektywie należy widzieć wydanie *Lex Iulia de vi publica*.

Z ustawą tą związana jest kwestia autorstwa oraz roku wydania. Według tego, co pisze Ciceron (Cic. *Phil.* 1,9,23), autorstwo *lex Iulia de vi publica* należy przypisać Juliuszowi Cezarowi. Ale w literaturze romanistycznej znajdują się również opinie, że autorem tej ustawy był jednak Oktawian August. Tak uważa m.in. W. Litewski (2003, s. 43). początki tej koncepcji sięgają poglądów T. Mommsena (1899, s. 128, przyp. 2.) według którego

właściwe jest spostrzeganie tej ustawy w zbiegu z inną ustawą, a mianowicie z *lex Iulia de vi privata*. Sugeruje, że pierwotnie była to jedna ustawa, dopiero w późniejszym okresie zaczęto obie części traktować jako odrębne ustawy, czego dowodem jest istnienie odrębnych tytułów w 48. księdze Digestów. Na istnienie jednej ustawy może też wskazywać tytuł *lex Iulia de vi privata et publica* znajdujący się w *Collatio* 9,2,1.

Trudno jest jednoznacznie przesądzić autorstwo, a tym samym dokładnie określić czas pochodzenia tej ustawy. Stosując interpretację historyczną oraz systemową, należy przyjąć, że autorem ustawy jest Juliusz Cezar. Trudno jest bowiem inaczej tłumaczyć wzmiankę o jej istnieniu dokonaną przez Cyncerona. Do jej tekstu powracano później wielokrotnie, poczynając od Oktawiana Augusta, który dokonywał stosunkowo szybkich reform w systemie prawa i organizacji wymiaru sprawiedliwości, owocem czego były dwie ustawy *leges iudicariae*, z których jedna dotyczyła organizacji procesu prywatnego, druga zaś publicznego.

Lex Iulia de vi publica została uchwalona podczas zgromadzenia centurialnego i pierwotnie obowiązywała na terenie miasta Rzym. Z czasem zakres jej oddziaływania został rozciągnięty na Italię oraz inne prowincje rzymskie. W dalszej części tego opracowania przedmiotem rozważań będą postanowienia zawarte w tej ustawie na tle współczesnych rozwiązań.

Podstawowym źródłem wiedzy o postanowieniach zawartych w *lex Iulia* są fragmenty zachowane w księdze 48. Digestów. Tam też znajdują się teksty zawierające pierwotne zapisy *lex Iulia de vi publica*. Do tych rozwiązań powracano w konstytucjach cesarskich, dokonując rozszerzającej interpretacji lub wprowadzenia nowych rozwiązań. I tak fragmenty tych konstytucji znajdują się w księdze 9., tytule 12. Kodeksu Justyniańskiego, w księdze 9., tytule 10. Kodeksu Teodozjańskiego, w poklasycznym zbiorze *Pauli Sententiae* 5,26 oraz akcydentalnie o tej ustawie wspomina się w *Mosaicorum et Romanorum legum collatio* 9,2. Charakterystyczne jest to, że w tych zbiorach przepisów prawnych jest mowa o *lex Iulia de vi publica et privata*.

PRZEDMIOT OCHRONY OBJĘTY USTAWĄ *LEX IULIA DE VI PUBLICA*

Za pomocą *lex Iulia de vi publica* ustawodawca postanowił zapewnić bezpieczeństwo i porządek publiczny poprzez ściganie sprawców przestępstw polegających na zakłócaniu porządku publicznego. Jako że postanowienia zawarte w *lex Iulia de vi publica* odnoszą się do przypadków

stosowania przemocy przez zorganizowane grupy, często przy użyciu broni, można powiedzieć, że stała na straży bezpieczeństwa wewnętrznego. Drugim rodzajem jest bezpieczeństwo narodowe, które zajmuje się zagrożeniami zewnętrznymi państwa

Należy zdawać sobie jednak sprawę z tego, że koncepcja bezpieczeństwa, zwłaszcza wewnętrznego, jest współczesnym sposobem myślenia, opartym na wartościach typowych dla społeczeństwa składającego się z jednostek o silnym poczuciu autonomii (o filozofii bezpieczeństwa w świecie antycznym pisał m.in. Pokruszyński, 2011, s. 17 nast.) Stąd też trudno jest znaleźć w języku łacińskim termin, który odpowiadałby współczesnemu terminowi „bezpieczeństwo publiczne” czy „bezpieczeństwo wewnętrzne”.

Współczesną modę na badania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego odnotowuje się na polu badań historyczno-prawnych. Ich wynikiem są coraz liczniejsze publikacje, w tytułach których pojawia się termin „bezpieczeństwo”, z różnymi przymiotnikami. Aktywność badawcza romanistów sugeruje, że istnieje jakieś powiązanie współczesnej koncepcji bezpieczeństwa z rzymskim widzeniem tego problemu. (Między innymi ukazało się dzieło zbiorowe pod red. Amielańczyka, Dębińskiego i Słabka (2010). Znajdujące się tam opracowania odnoszą się do różnych kwestii bezpieczeństwa, jednak bez wyjaśnienia lub uzasadnienia powodu, dla którego przenosi się współczesne myślenie do świata antycznego, np. opracowanie M. Dyjakowskiej (2010, s. 65–78). Autorka tego bardzo dobrego artykułu przyjęła *a priori* założenie o tożsamości rzymskiej i współczesnej koncepcji bezpieczeństwa.) Taka hipoteza wydaje się jednak dość ryzykownym apriorycznym założeniem badawczym. Badania w polskiej romanistyce są pewną kontynuacją badań podejmowanych na Zachodzie Europy już w latach osiemdziesiątych (Santalucia, 1988, s. 5–21; Lanciani 1981, s. 169 i nast.; Paoli, 1972, s. 101 i nas).

Koncepcyjnie bliższy antycznemu widzeniu przedmiotowej problematyki jest współczesny termin porządek publiczny. Pojęcie to występuje w licznych tekstach prawnych, przynależy jednak do pojęć ustawowo nieodokreślonych np. zgodnie z przepisem art. 11. pkt. 1. Ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych (DzU nr 123, poz. 779. z późn. zm.), do zadań straży należy w szczególności ochrona spokoju i porządku w miejscach publicznych. Wykonując ww. zadania, strażnik ma prawo m.in. do dokonywania czynności wyjaśniających, kierowania wniosków o ukaranie do sądu, oskarżania przed sądem i wnoszenia środków odwoławczych –

w trybie i zakresie określonymi w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia (art. 12. ustawy). W konsekwencji próbę zdefiniowania podjęcia porządku publicznego podejmuje się doktryna. Według A. Marka *pod pojęciem porządku publicznego rozumie się uporządkowany odpowiednimi przepisami, wolny od zakłóceń bieg życia zbiorowego. Jeżeli zaś chodzi o spokój publiczny, to oznacza on niezakłócony stan równowagi psychicznej nieokreślonej liczby osób, przy czym wykroczenia przeciwko spokojowi publicznemu wywołują zakłócenia tego stanu (zaniepokojenie, oburzenie itp. reakcje ludzi)* (Marek, 2002, s. 119). Zaś według J. Jagielskiego *pojęcia porządek publiczny i spokój publiczny kojarzyć można ze stanem obejmującym pewien ład w sferze życia publicznego, polegający na przestrzeganiu zasad współżycia społecznego, respektowaniu istniejących i powszechnie akceptowanych norm zachowania się w kontaktach społecznych i przy korzystaniu z urządzeń publicznych itp. Innymi słowy, chodzi tu o stan dotyczący nieoznaczonego kręgu podmiotów, który zapewnia normalne i bez nagłych przeszkód funkcjonowanie życia społecznego w różnych dziedzinach* (Jagiel-ski, 1999, s. 603).

W tekstach prawa rzymskiego znajdują się następujące pojęcia bliskoznaczne współczesnemu pojęciu porządek publiczny: *qualitatae ordinis*, (C.Th. 7.,18,8 pr.) *salute rei publicae*, (C.Th. 7,8,14.) *securitatem, res publica*, (Ulp. 8 de off. Procon. (D. 48,4,1,1).) *ordo* czy też czasowniki takie jak *custodire*. We włoskiej literaturze romanistycznej występują takie pojęcia jak: w literaturze: *sicurezza pubblica, tranquillità sociale* oraz *ordine pubblico*. W literaturze anglojęzycznej mówi się o *public safety, public peace* i *public order*. Można zatem powiedzieć, że dobrem chronionym na podstawie *lex Iulia de vi publica* był porządek publiczny rozumiany jak respektowanie przez poszczególnych członków, jak i grupy interesów zasad wypracowanych w wyniku rozwoju danej społeczności lub zawartych w uregulowaniach prawa pisanego. Naruszenie ładu społecznego z użyciem siły lub przemocy było określane jako *vis contra rem publicam*.

Tak rozumiane dobro chronione wyróżniło się od wszelkich form ataków na dobra prywatne (*lex Iulia de vi privata*) oraz na interes i dobro państwa jako takiego (*crimen maiestatis*). W tym ostatnim przypadku chodziło również o stosowanie przemocy przy użyciu broni, ale przemoc ta była skierowana przeciwko funkcjonariuszom lub instytucjom państwa.

Ulp. 7 de off. procon. (8,4,1,1):

Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum vel adversus securitatem eius committitur. Quo tenetur is, cuius opera dolo

malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent: quo armati homines cum telis lapidibusve in urbe sint convenientve adversus rem publicam, locave occupentur vel templa, quove coetus conventusve fiat hominesve ad seditionem convocentur: cuiusve opera consilio malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani quive imperium potestatemve habet occidatur: quove quis contra rem publicam arma ferat: quive hostibus populi Romani nuntium litterasve miserit signumve dederit feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuventur adversus rem publicam: quive milites sollicitaverit concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus rem publicam fiat:

KONTRATYPY

Penalizacja stosowania przemocy w miejscach publicznych, w tym użycie lub posiadanie broni, nie obejmowała przypadków dozwolonego, samoistnego gromadzenia ludności lub posiadania broni. W tytule 6. księgi 48. znajduje się kilka postaci kontratypów, a więc przypadków prawnie usprawiedliwionych stosowania siły lub posiadania broni. Wyjątki te były usprawiedliwiane przyjętymi zwyczajami. Pierwszy fragment dotyczy prawa posiadania broni zaczepnej lub zbroi w niektórych przypadkach.

Marcianus 14 inst. (D. 48,6,1): Lege Iulia de vi publica tenetur, qui [quia] arma tela domi suae agrove in villa praeter usum venationis vel itineris vel navigationis coegerit.

W tekście Marcianus używa terminu *praeter usum*, co można przetłumaczyć jako „wbrew przyjętym zwyczajowo normom”. Każdy mógł bowiem posiadać broń wówczas, gdy była ona związana z codziennym życiem. Trzymanie broni mogło być usprawiedliwione potrzebami polowania (*venatio*), lub podróżą drogą albo wodą.

Scaev. L. 4 regul. D. 48,6,2): Excipiuntur autem arma, quae quis promericia causa habuerit hereditateve ei obvenierint.

Kolejny przypadek autorstwa Scewoli dotyczy dowolnego posiadania broni ze względu na działalność gospodarczą lub spadkobranie. W antycznym Rzymie produkcją broni i handlem nią na potrzeby militarne czy łowicze najczęściej zajmowały się prywatne firmy. Drugi przypadek dotyczy wejścia w posiadanie broni poprzez spadkobranie np. po zmarłym ojcu żołnierzu.

Ulp. 68 ad ed. (D. 48,6,10pr.): Exceptus est, qui propter venationem habeat homines, qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur.

Wyjątkiem od zakazu posiadania broni lub zwoływania zgromadzeń był przypadek gromadzenia ludzi w celu polowania na dzikie zwierzęta. Ponadto, pozwolenie na zwołanie zgromadzenia, którego członkowie byli uzbrojeni, mógł wydać odpowiedni *magistraus*, np. konsul. Wydaje się, że takie rozwiązanie miało miejsce na prowincji. W *lex Ursonensis cap.* 103 była przewidziana możliwość dokonania mobilizacji ludności miasta w przypadku zagrożenia ze strony zorganizowanych grup przestępczych operujących w tamtym okresie w Italii i Hiszpanii (Manfredini, 1992, s. 23–34). Przykładem takich grup byli złodzieje większych zwierząt domowych (Sitek, 2005, s. 5-28).. Decyzję taką podejmował senat miasta, a wykonanie jej powierzono duumwirom. Stacjonujące legiony rzymskie nie zawsze były w stanie skutecznie i na czas przeciwstawić się tego typu zjawiskom. Dlatego konieczne było zorganizowanie czegoś w rodzaju współczesnej obrony cywilnej (Sitek, 2008).

Paul. *l. 5 sentent.* (D. 48,6,11.2): 2. *Qui telum tutandae salutis suae causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.*

W końcu znajduje się jeszcze jeden kontratyp, a mianowicie dozwolone noszenie broni w celu obrony samego siebie. Ważne tu ma znaczenie wola posiadania tej broni, a mianowicie obrona samego siebie, nie zaś szkodenie innym. Podobne sformułowanie znajduje się w konstytucji Stanów Zjednoczonych.

SANKCJE

Sankcje za stosowanie przemocy lub niedozwolone posiadanie broni obowiązywały już we wcześniejszych aktach normatywnych aniżeli w *lex Iulia de vi publica*. Rodzaje kar stosowanych w tym przypadku wylicza Ulpian.

Ulp. 68 *ad ed.* (D. 48,6,10.2): *Damnato de vi publica aqua et igni interdicitur.*

Według *lex Iulia* oskarżeni na podstawie *lex Iulia de vi publica* byli skazywani na karę *aqua et igni interdicitur*.

Paul. *l. 5 sentent.* (D. 48,6,11pr.): *Hi, qui aedes alienas aut villas explaverint effregerint expugnaverint, si quid in turba cum telis fecerint, capite puniuntur.*

Nie we wszystkich jednak przypadkach stosowana była kara *aqua et igni interdicitur*. Gdy sprawca dokonywał splotowania, włamania albo napadu na dom lub willę na prowincji czyli dom letniskowy, lub gdy ktoś

organizował grupę uzbrojoną do dokonywania takich czynów, winien być karany śmiercią. W tym ostatnim przypadku chodzi o samo organizowanie takiego zdarzenia, czyli zorganizowanie grupy uzbrojonej (turba), zdolnej do dokonywania napadów. Już sam ten czyn był karany.

W okresie poklasycznym system kar został uzależniony od pozycji społecznej sprawcy czynu. Według fragmentu zachowanego w *Pauli Sententiae* 5,26,1: *Cuius rei poena in humiliores capitis in honestiores insulae deportatione coerchetur*. Zatem osoby przynależące do *humiliores* skazywane były na śmierć, należąca zaś do *honestiores*, skazywani byli na relegację.

WNIOSKI

Rozwój społeczeństwa rzymskiego, zwłaszcza w okresie po wojnach punickich, przyniósł ze sobą nie tylko rozwój gospodarczy, demograficzny i polityczny, lecz także liczne zagrożenia dla porządku publicznego. W konsekwencji nasiliły się przypadki stosowania przemocy, nierzadko w połączeniu z użyciem broni – *crimen de vi*. Działania te godziły w porządek publiczny. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w postępującym wówczas rozwarstwieniu społecznym, zwłaszcza pod względem materialnym, nadmiernych wyzwoleniach zwiększających liczbę biedoty miejskiej (*plebs urbana*), politycznych walkach ostatnich dwóch wieków republiki.

W odpowiedzi na negatywne zjawiska, godzące w porządek publiczny, na podstawie *lex Calpurnia* utworzono stały trybunał – *quaestio de vi* zajmujący się rozstrzyganiem spraw związanych ze stosowaniem przemocy. Najważniejsze jednak było podjęcie działalności legislacyjnej. W jej wyniku wydano liczne akty prawne, uwieńczeniem których była *lex Iulia de vi publica*. Ustawa ta została wydana najprawdopodobniej przez Juliusza Cezara i zrewidowana przez Oktawiana Augusta. Na jej podstawie dokonano penalizacji różnych przypadków stosowania przemocy z użyciem broni oraz wskazano kontraty i zasady odpowiedzialności.

Współczesna analiza ustawy sprzed dwóch tysięcy lat jest niezwykle istotna dla ukazania ewolucji koncepcji porządku publicznego oraz sposobów zwalczania zagrożeń.

REFERENCES

- Amielańczyk, K. (1999) The Position of Incendium in the Legislature of Cornelius Sulla „Lex Cornelia de Sicariis et Veneficis? W: *Orbis Iuris Romani. Journal of Ancient Law Studies*, 5, s. 6–19.
- Amielańczyk, K. (2011) *Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom (81 r. p.n.e.)*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Balzarini, M. (1969) *Ricerche in tema di danno violento e rapina nel diritto Romano*, Padova: Wydawnictwo Cedam.
- Bauman, r. (1967) *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg: Wydawnictwo Witwatersrand Univ. Press.
- Bieniek, S. (1967) *Geneza interdyktu de vi armata*, Acta Universitatis War-tislaviensis, No 63. Prawo XVIII, s. 9–25.
- Birks, P.B.H. (1969) *The Early History of Iniuria*, Tijdschrift voor Rechts-geschiedenis, 163, s. 163–208.
- Bryła, M. (2000) *Sprawstwo kierownicze i sprawstwo polecające*, Prokuratu-ra i Prawo, nr 1, s. 39–46.
- Burdese, A. (1956) *Sulla capacità intellettuale degli impuberes in diritto classico*, Archivio Giuridico 15, s. 10–66.
- Dalla, D. (1987). *Ubi venus mutatur. Omosessualità e diritto nel mondo ro-mano*, Milano: Wydawnictwo A. Giuffrè.
- Desanti, L. (1988) *Osservazioni sul matrimonio riparatore nelle fonti retori-che e nelle fonti giuridiche*, [w:] Atti del III Seminario Romanistico Gar-desano promosso dall’Istituto Milanese di Diritto Romano e Storia dei Diritti Antichi, 22–25 ottobre 1985, Milano: Wydawnictwo A. Giuffrè.
- Dyjakowska, M. (2010) *Crimen laese maiestatis. Studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dyjakowska M. *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego a rzymskie ustawy o obrazie majestatu*, W: Amielańczyk, K., Dębiński A., i Słapek, D. (2010) *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 65–78.
- Garnsey, P. (1970) *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*, Michigan: Wydawnictwo Clarendon.
- Gioffredi, C. (1970) *I principi del diritto penale Romano*, Torino: Wydaw-nictwo G. Giappichelli.

- Hartkamp, A.S. (1971) *Zwang im Römischen Privatrecht*, Amsterdam: Wydawnictwo Adolf M. Hakkert.
- Jagielski, J. (2010) *Prawo administracyjne* (w:): M. Wierzbowski (red.), Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Kardas, P. (2010) *Kodeks Karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa: Wydawnictwo Lex.
- Kaser, M. (1966) *Das Römische Zivilprozessrecht*, München: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kiselewich, r. (2004). *Cicero's pro Caelio and the Leges de vi of Rome in the Late Republic*, Massachusetts: Wydawnictwo WILLIAMS COLLEGE.
- Kuleczka, G. (1974) *Studia nad rzymskim wojskowym prawem karnym*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Lanciani, r. (1981) *L'antica Roma*, Bari: Wydawnictwo Laterza.
- Lintott, A.W. (1972) *From the Struggle of the Orders to the Principate*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, t. I.2, Berlin- New York: Wydawnictwo De Gruyter, s. 226–267.
- Litewski, W. (2003) *Rzymski Proces karny*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Longchamps de Bérier, F. (1998) *Fideikomis uniwersalny a swoboda dysponowania majątkiem na wypadek śmierci: zmiany zakresu podmiotowego w rzymskim prawie spadkowym*, W: *Studia Iuridica* 36, s. 137–158.
- MacCormack, G. (1972) *Criminal Liability for Fire in Early and Classical Roman Law*, W: *Index*, 3, s. 382–396.
- Manfredini, A.D. (1992) *Municipii e città nella lotta ai 'latrones'*, W: *Annali dell'Università di Ferrara*, sez. V/6, s. 23–34.
- Marek, A. (2002) *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Mommsen, T. (1899) *Römisches Strafrecht*, Leipzig: Wydawnictwo: Karl Binding.
- Paoli, U.E. (1972). *Vita romana, notizie di antichità private*, Firenze: Wydawnictwo Casa Editrice Marzocco.
- Pokruszyński, W. (2011) *Filozoficzne aspekty bezpieczeństwa*, Józefów: Wydawnictwo WSGE.
- Pölonen J. (2004) *Plebeians and Repression of Crime in the Roman Empire: From Torture of Convicts to Torture of Suspects*, W: *Revue internationale*

- des droits de l'Antiquité*, 51, s. 217–257.
- Richardson, J. S. (1987) *The Purpose of the Lex Calpurnia de repetundis*, W: *Journal of Roman Studies*, 77, s 1–12.
- Riggsby, A. (1999) *Crime and Community in Ciceronian Rome*. Austin: Wydawnictwo University of Texas Press
- Rizzelli, G. (2000) *Le donne nell'esperienza giuridica di Roma antica. Il controllo dei comportamenti sessuali. Una raccolta di testi*, Lecce: Wydawnictwo Edizioni di Grifo.
- Rotondi, G. (1912) *Leges publicae populi romanis*, Milano: Wydawnictwo Società Editrice Libreria.
- Salerno, F. (1990) *Dalla consecratio alla publicatio bonorum*, Napoli: Wydawnictwo Jovene.
- Santalucia, B. (1988) *Nota sulla repressione dei reati comuni in età repubblicana*, W: A. Burdese (red.), *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale romano*, Padova: Wydawnictwo La Grafica, s. 5–21.
- Scheid, J. (1997) *Kapłan*. W: A. Giardina, *Człowiek Rzymu*, tł. na jęz pol.: P. Bravo, Warszawa: Wydawnictwo VOLUMEN. 1997, s. 70–104.
- Schiavone, A. (1998) *Forme normative e generi letterati. La cristallizzazione del ius civile e dell'editto fra tarda repubblica e primo principato*, W: *La codificazione del diritto dall'antico al moderno*, Napoli: Wydawnictwo Editoriale scientifica.
- Scott Ferguson, W. (1921) *The Lex Calpurnia of 149 B.C.*, *Journal of Roman Studies*, 11, s. 86–100.
- Sini, F. (2012) *Urbs: concetto e implicazioni normative nella giurisprudenza*, *Diritto e storia*, 10(). Czasopismo internetowe: <http://www.dirittoestoria.it/10/Tradizione-Romana/Sini-Urbs-concetto-norme-giurisprudenza.htm> [odczyt: 2012-11-02].
- Sitek, B. (2001) „*Quaestionem*” *intelligere debemus tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem*, W: *Crimina et mores. Prawo karne i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 161–168.
- Sitek, B. (2005) *Abigeatus crimen. Ze studiów nad crimina extraordinaria*. W: *Studia Prawnoustrojowe*, 4(2005), s. 5–28.
- Sitek, B. (2005) *Abigeatus crimen. Ze studiów nad crimina extraordinaria*, W: *Studia Prawnoustrojowe*, 4, s. 5–28.
- Sitek, B. (2005) *Crimen rapti mulieris. Studia nad fragmentem Maricianusa 14 Inst. D. 48.6.5.2* W: *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa*

- obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 293–308.
- Sitek, B. (2008) *Apud vetustiores incendiis arcendis triumviri praerant - organy orzekające w sprawach incendium – podpaień w starożytnym Rzymie*, Journal of Modern Science 1, s. 54–61
- Sitek, B. (2008) *Lex Coloniae Genetivae Iuliae seu Ursonensis i lex Irnitana. Ustawy municypalne antycznego Rzymu. Tekst, tłumaczenie i komentarz*, Poznań Wydawnictwo Ars boni et aequi.
- Sitek, B. *Incendium fecerint... Przyczynek do studiów nad przestępstwem podpalenia w prawie rzymskim* cz. I. W: A. Dębiński, H. Kowalski, M. Kuryłowicz (red.). (2007). *Salus rei publice suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 273–288;
- Solidoro Maruotti, L. (1993). *Aspetti della 'giurisdizione civile' del 'praefectus urbi' nell'età severiana*, Labeo 39, s. 174–233.
- Zabłoccy, M. i J. (2000). *Ustawa XII Tablic. Tekst–tłumaczenie–objaśnienia*, Warszawa: Wydawnictwo: Liber.
- Zimmermann, r. (1996). *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford: Wydawnictwo Oxford.

